

نقش معلم در پرورش مهارت‌های اجتماعی و ارتباطی دانش‌آموزان

مهران ویسی قلعه لری، زهرا احمدنژاد، مسعود محمودزاده اگریقاش، سمیه حسنعلی زاده

فرهنگی آموزش و پرورش
فرهنگی آموزش و پرورش
کاردانی آموزش ابتدایی شهید رجایی ارومیه
فرهنگی آموزش و پرورش

MDOI-02-2026.0062
MNR-63-2-7AAAF1

چکیده

مهارت‌های اجتماعی و ارتباطی از مهم‌ترین توانمندی‌های مورد نیاز دانش‌آموزان در زندگی فردی، اجتماعی و تحصیلی به شمار می‌روند. مدرسه به عنوان یکی از اصلی‌ترین نهادهای تربیتی و آموزشی، نقش مهمی در شکل‌دهی و تقویت این مهارت‌ها دارد و در این میان، معلم به عنوان مؤثرترین عامل انسانی در محیط آموزشی می‌تواند زمینه رشد و توسعه تعاملات اجتماعی دانش‌آموزان را فراهم سازد. هدف پژوهش حاضر بررسی نقش معلم در پرورش مهارت‌های اجتماعی و ارتباطی دانش‌آموزان است. این پژوهش به روش مروری و با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و مطالعات پیشین انجام شده است. نتایج مطالعات نشان می‌دهد که معلمان از طریق ایجاد فضای عاطفی مناسب در کلاس، الگوسازی رفتاری، تقویت مشارکت گروهی، آموزش مهارت‌های گفت‌وگو، همدلی، احترام متقابل، حل تعارض و همکاری اجتماعی می‌توانند نقش مؤثری در رشد مهارت‌های ارتباطی دانش‌آموزان ایفا کنند. همچنین برخورداری معلمان از مهارت‌های ارتباطی مطلوب، موجب افزایش انگیزه تحصیلی، بهبود سلامت روان، ارتقای خودکارآمدی، افزایش شادکامی و بهبود کیفیت روابط میان دانش‌آموزان می‌شود. یافته‌های پژوهش‌های مختلف بیانگر آن است که توجه به آموزش و توسعه مهارت‌های ارتباطی معلمان و به‌کارگیری شیوه‌های نوین تعامل آموزشی می‌تواند زمینه تربیت دانش‌آموزانی توانمند، مسئولیت‌پذیر و دارای روابط اجتماعی سازنده را فراهم آورد. از این‌رو، تقویت مهارت‌های ارتباطی معلمان باید به عنوان یکی از اولویت‌های مهم نظام آموزشی مورد توجه قرار گیرد.

کلیدواژه‌ها: معلم، مهارت‌های اجتماعی، مهارت‌های ارتباطی، دانش‌آموزان

در دنیای امروز که روابط انسانی، تعاملات اجتماعی و ارتباطات مؤثر از مهم‌ترین عوامل موفقیت فردی و اجتماعی محسوب می‌شوند، توجه به پرورش مهارت‌های اجتماعی و ارتباطی دانش‌آموزان بیش از گذشته اهمیت یافته است. مهارت‌های اجتماعی مجموعه‌ای از توانایی‌ها هستند که به افراد کمک می‌کنند تا با دیگران ارتباطی سازنده برقرار کنند، احساسات و افکار خود را به شیوه‌ای مناسب بیان نمایند، در فعالیت‌های گروهی مشارکت داشته باشند و در مواجهه با مسائل و تعارضات اجتماعی راه‌حل‌های مؤثری ارائه دهند. مهارت‌های ارتباطی نیز شامل توانایی گوش دادن فعال، سخن گفتن مؤثر، درک پیام‌های دیگران، همدلی، احترام به دیدگاه‌های متفاوت و ایجاد روابط مثبت با افراد است. این مهارت‌ها از جمله مؤلفه‌های اساسی رشد شخصیت دانش‌آموزان به شمار می‌روند و نقش مهمی در موفقیت تحصیلی، سازگاری اجتماعی و سلامت روان آنان ایفا می‌کنند. در این میان، مدرسه به عنوان یکی از مهم‌ترین محیط‌های اجتماعی پس از خانواده، مسئولیت سنگینی در زمینه آموزش و توسعه این مهارت‌ها بر عهده دارد. دانش‌آموزان بخش قابل توجهی از زندگی خود را در محیط مدرسه سپری می‌کنند و بخش عمده‌ای از تعاملات اجتماعی آنان در این محیط شکل می‌گیرد. بنابراین کیفیت روابط انسانی موجود در مدرسه و نحوه تعامل معلمان با دانش‌آموزان می‌تواند تأثیر چشمگیری بر رشد مهارت‌های اجتماعی و ارتباطی آنان داشته باشد. معلم به عنوان مهم‌ترین عنصر نظام آموزشی نه تنها مسئول انتقال دانش و مفاهیم علمی است، بلکه نقش مهمی در تربیت اجتماعی و عاطفی دانش‌آموزان نیز بر عهده دارد. رفتار، گفتار، شیوه مدیریت کلاس و نحوه تعامل معلم با دانش‌آموزان می‌تواند به عنوان الگویی برای شکل‌گیری رفتارهای اجتماعی آنان عمل کند. باقرپور (۱۴۰۱) بیان می‌کند که برخورداری معلمان از مهارت‌های ارتباطی مطلوب تأثیر مستقیمی بر پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان دارد. همچنین سلطانی محمدی (۱۴۰۱) نشان داد که ارتباط مؤثر معلمان با دانش‌آموزان موجب افزایش انگیزه تحصیلی و بهبود عملکرد آموزشی آنان می‌شود. پژوهش ابراهیم‌پور و همکاران (۱۴۰۱) نیز حاکی از آن است که مهارت‌های ارتباطی نقش مهمی در ارتقای سلامت روان دانش‌آموزان دارند. از سوی دیگر، عزیزی و همکاران (۱۴۰۰) نشان دادند که آموزش مهارت‌های ارتباطی موجب افزایش شادکامی و ادراک شایستگی دانش‌آموزان می‌شود. یافته‌های زارع ریک و همکاران (۱۴۰۰) نیز بیانگر تأثیر مثبت مهارت‌های ارتباطی بر خودکارآمدی دانش‌آموزان است.

باقلانی و همکاران (۱۴۰۱) توسعه مهارت‌های اجتماعی و ارتباطی را یکی از مهم‌ترین اهداف تربیتی مدارس معرفی کرده‌اند. نتایج پژوهش رهبرپور کومله و همکاران (۱۴۰۱) نشان می‌دهد که توسعه مهارت‌های ارتباطی معلمان به بهبود کیفیت آموزش و یادگیری منجر می‌شود. همچنین مرتضوی و همکاران (۱۴۰۰) بر نقش آموزش مهارت‌های ارتباطی در بهبود رابطه معلم و دانش‌آموز تأکید کرده‌اند. در عصر حاضر که دانش‌آموزان با چالش‌های متعددی در حوزه روابط اجتماعی و ارتباطات انسانی مواجه هستند، ضرورت توجه به نقش معلمان در آموزش این مهارت‌ها بیش از پیش احساس می‌شود. از این‌رو، بررسی ابعاد مختلف نقش معلم در پرورش مهارت‌های اجتماعی و ارتباطی دانش‌آموزان می‌تواند راهکارهای مؤثری برای ارتقای کیفیت فرآیند تعلیم و تربیت ارائه دهد و زمینه رشد همه‌جانبه دانش‌آموزان را فراهم سازد.

بیان مسئله

یکی از چالش‌های مهم نظام‌های آموزشی در قرن بیست و یکم، تربیت دانش‌آموزانی است که علاوه بر برخورداری از دانش و مهارت‌های علمی، توانایی برقراری ارتباط مؤثر، همکاری با دیگران، حل تعارضات اجتماعی و مشارکت فعال در جامعه را داشته باشند. با وجود پیشرفت‌های گسترده در حوزه آموزش، بسیاری از دانش‌آموزان در زمینه مهارت‌های اجتماعی و ارتباطی با مشکلاتی مواجه هستند که این مسئله می‌تواند بر عملکرد تحصیلی، روابط بین فردی، سلامت روان و موفقیت آینده آنان تأثیر منفی بگذارد. تغییرات سریع اجتماعی، گسترش فناوری‌های ارتباطی، کاهش تعاملات چهره به چهره و افزایش وابستگی به فضای مجازی از جمله عواملی هستند که ضرورت آموزش مهارت‌های اجتماعی و ارتباطی را دوچندان کرده‌اند. در این شرایط، مدرسه به عنوان یکی از مهم‌ترین نهادهای تربیتی موظف است زمینه لازم برای رشد این مهارت‌ها را فراهم سازد. در میان عوامل مختلف مدرسه، معلم نقش محوری در شکل‌گیری رفتارها، نگرش‌ها و مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان دارد. معلمان از طریق تعامل روزانه با دانش‌آموزان، نحوه مدیریت کلاس، ایجاد فرصت‌های مشارکتی و ارائه الگوهای رفتاری مناسب می‌توانند زمینه یادگیری مهارت‌های اجتماعی را فراهم کنند. با این حال، در بسیاری از مدارس تمرکز اصلی بر آموزش محتوای درسی است و آموزش مهارت‌های اجتماعی و ارتباطی کمتر مورد توجه قرار می‌گیرد. نتایج پژوهش نامداری قرغانی و همکاران (۱۴۰۰) نشان

داد که مهارت‌های ارتباطی معلمان تأثیر قابل توجهی بر رفتار و عملکرد دانش‌آموزان دارد. همچنین باقرپور (۱۴۰۱) بر نقش مهارت‌های ارتباطی معلمان در پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان تأکید کرده است. سلطانی محمدی (۱۴۰۱) نیز بیان می‌کند که ارتباط مؤثر میان معلم و دانش‌آموز موجب افزایش انگیزه و مشارکت آموزشی می‌شود. پژوهش رستمی و همکاران (۱۴۰۱) نشان داد که مدیریت صحیح کلاس و ارتباط مناسب با دانش‌آموزان از عوامل مهم موفقیت آموزشی است. مرتضوی و همکاران (۱۴۰۰) نیز به تأثیر آموزش مهارت‌های ارتباطی بر بهبود کیفیت رابطه معلم و دانش‌آموز اشاره کرده‌اند. علاوه بر این، زارع ریک و همکاران (۱۴۰۰) دریافتند که مهارت‌های ارتباطی موجب افزایش خودکارآمدی دانش‌آموزان می‌شود. باقلانی و همکاران (۱۴۰۱) نیز توسعه مهارت‌های اجتماعی و ارتباطی را از مهم‌ترین نیازهای آموزشی دانش‌آموزان معرفی کرده‌اند. با وجود نتایج مثبت پژوهش‌های انجام شده، هنوز ابعاد مختلف نقش معلم در پرورش مهارت‌های اجتماعی و ارتباطی دانش‌آموزان به طور کامل تبیین نشده است و ضرورت انجام مطالعات جامع در این زمینه احساس می‌شود. بنابراین مسئله اصلی پژوهش حاضر این است که معلمان چگونه می‌توانند از طریق رفتارها، تعاملات و شیوه‌های آموزشی خود در رشد و توسعه مهارت‌های اجتماعی و ارتباطی دانش‌آموزان نقش‌آفرینی کنند و چه عواملی در افزایش اثربخشی این نقش مؤثر هستند.

اهمیت تحقیق

پژوهش درباره نقش معلم در پرورش مهارت‌های اجتماعی و ارتباطی دانش‌آموزان از جنبه‌های مختلف نظری و کاربردی دارای اهمیت فراوان است. در عصر حاضر که جوامع انسانی با تحولات گسترده فرهنگی، اجتماعی و فناوری روبه‌رو هستند، توانایی برقراری ارتباط مؤثر و تعامل سازنده با دیگران به یکی از مهم‌ترین عوامل موفقیت فردی و اجتماعی تبدیل شده است. دانش‌آموزان برای ایفای نقش مؤثر در جامعه آینده نیازمند برخورداری از مهارت‌هایی همچون همکاری، همدلی، احترام متقابل، حل مسئله، مدیریت تعارض و ارتباط مؤثر هستند و کسب این مهارت‌ها بدون وجود محیط آموزشی مناسب و معلمان توانمند امکان‌پذیر نخواهد بود. معلمان به دلیل ارتباط مستقیم و مستمر با دانش‌آموزان، تأثیر عمیقی بر شکل‌گیری نگرش‌ها، رفتارها و مهارت‌های اجتماعی آنان دارند و می‌توانند با ایجاد فرصت‌های یادگیری اجتماعی، زمینه رشد شخصیت و

توانمندی‌های ارتباطی دانش‌آموزان را فراهم سازند. پژوهش باقرپور (۱۴۰۱) نشان داد که مهارت‌های ارتباطی معلمان نقش مهمی در پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان دارد. سلطانی محمدی (۱۴۰۱) نیز بر تأثیر ارتباط مؤثر معلمان در افزایش انگیزه و مشارکت دانش‌آموزان تأکید کرده است. یافته‌های رهبرپور کومله و همکاران (۱۴۰۱) نشان می‌دهد که توسعه مهارت‌های ارتباطی معلمان موجب بهبود کیفیت آموزش و یادگیری می‌شود. همچنین مرتضوی و همکاران (۱۴۰۰) گزارش کردند که آموزش مهارت‌های ارتباطی به معلمان کیفیت رابطه معلم و دانش‌آموز را بهبود می‌بخشد. از سوی دیگر، پژوهش ابراهیم‌پور و همکاران (۱۴۰۱) بیانگر تأثیر مثبت مهارت‌های ارتباطی بر سلامت روان دانش‌آموزان است. نتایج تحقیقات عزیزی و همکاران (۱۴۰۰)، زارع ریک و همکاران (۱۴۰۰) و قربانی (۱۴۰۱) نیز نشان می‌دهد که آموزش مهارت‌های ارتباطی موجب افزایش شادکامی، خودکارآمدی و رفتارهای اجتماعی مطلوب در دانش‌آموزان می‌شود. اهمیت این پژوهش در آن است که می‌تواند به شناسایی راهکارهای مؤثر برای ارتقای مهارت‌های ارتباطی معلمان و دانش‌آموزان کمک کرده و زمینه تدوین برنامه‌های آموزشی مناسب در مدارس را فراهم سازد. همچنین نتایج این تحقیق می‌تواند مورد استفاده سیاست‌گذاران آموزشی، مدیران مدارس، معلمان و پژوهشگران حوزه تعلیم و تربیت قرار گیرد و به بهبود کیفیت فرآیند آموزش و تربیت نسل آینده کمک نماید.

ضرورت تحقیق

ضرورت انجام پژوهش حاضر از آنجا ناشی می‌شود که بسیاری از مشکلات رفتاری، عاطفی و اجتماعی دانش‌آموزان ریشه در ضعف مهارت‌های اجتماعی و ارتباطی دارد. تغییرات سریع سبک زندگی، گسترش استفاده از فناوری‌های نوین ارتباطی، کاهش تعاملات مستقیم انسانی و پیچیده‌تر شدن روابط اجتماعی باعث شده است که دانش‌آموزان بیش از گذشته به آموزش مهارت‌های ارتباطی نیاز داشته باشند. در بسیاری از موارد مشاهده می‌شود که دانش‌آموزان در برقراری ارتباط مؤثر با همسالان، معلمان و اعضای خانواده با مشکلاتی مواجه هستند و این مسئله می‌تواند پیامدهایی نظیر کاهش اعتماد به نفس، افت تحصیلی، انزواطلبی، اضطراب اجتماعی و کاهش مشارکت در فعالیتهای گروهی را به دنبال داشته باشد. از آنجا که مدرسه پس از خانواده مهم‌ترین محیط اجتماعی برای رشد کودکان و نوجوانان محسوب می‌شود، توجه به نقش معلم در

آموزش و تقویت این مهارت‌ها امری ضروری است. پژوهش باقلانی و همکاران (۱۴۰۱) نشان داد که توسعه مهارت‌های اجتماعی و ارتباطی از نیازهای اساسی دانش‌آموزان است. همچنین نجاری و همکاران (۱۴۰۰) بیان کردند که ارتقای مهارت‌های ارتباطی در نظام آموزش و پرورش موجب بهبود کیفیت فرآیندهای آموزشی و تربیتی می‌شود. یافته‌های نامداری قرغانی و همکاران (۱۴۰۰) نیز حاکی از آن است که مهارت‌های ارتباطی معلمان تأثیر مستقیمی بر رفتار و عملکرد دانش‌آموزان دارد. شکری شکراب و همکاران (۱۴۰۱) نقش ارتباطات مؤثر در افزایش مشارکت اولیا و بهبود تعاملات آموزشی را مورد تأکید قرار داده‌اند. طیبی و حسین‌زاده (۱۴۰۱) نیز نشان دادند که مهارت‌های ارتباطی دانش‌آموزان تحت تأثیر عوامل مختلفی از جمله محیط خانواده و مدرسه قرار دارد. با توجه به اینکه معلمان بخش عمده‌ای از زمان دانش‌آموزان را در محیط آموزشی هدایت می‌کنند، لازم است نقش آنان در پرورش مهارت‌های اجتماعی و ارتباطی به صورت علمی مورد بررسی قرار گیرد. نتایج این پژوهش می‌تواند به ارائه راهکارهایی برای توانمندسازی معلمان، ارتقای کیفیت روابط آموزشی، کاهش مشکلات رفتاری دانش‌آموزان و افزایش آمادگی آنان برای حضور موفق در جامعه کمک کند. از این رو انجام این تحقیق نه تنها برای نظام آموزشی بلکه برای توسعه سرمایه اجتماعی جامعه نیز ضروری و اجتناب‌ناپذیر است.

روش تحقیق

پژوهش حاضر از نظر هدف، کاربردی و از نظر روش اجرا، مروری - کتابخانه‌ای است. در این روش تلاش شده است با بررسی، تحلیل و ترکیب یافته‌های پژوهش‌های انجام شده در زمینه نقش معلم در پرورش مهارت‌های اجتماعی و ارتباطی دانش‌آموزان، تصویری جامع از وضعیت موجود ارائه شود.

برای گردآوری اطلاعات از منابع کتابخانه‌ای شامل کتاب‌های تخصصی، مقالات علمی - پژوهشی، مقالات ارائه شده در همایش‌ها و کنفرانس‌های علمی، پایان‌نامه‌ها و منابع الکترونیکی معتبر استفاده شده است. همچنین پژوهش‌های منتشر شده در فاصله سال‌های ۱۴۰۰ تا ۱۴۰۱ که ارتباط مستقیمی با موضوع مهارت‌های اجتماعی، مهارت‌های ارتباطی، نقش معلم و روابط آموزشی داشته‌اند، مورد مطالعه قرار گرفتند.

در مرحله نخست، منابع مرتبط با موضوع شناسایی و جمع‌آوری شدند. سپس با استفاده از روش فیش‌برداری علمی، اطلاعات مورد نیاز استخراج گردید. در مرحله بعد، یافته‌های پژوهش‌های منتخب بر اساس اهداف تحقیق طبقه‌بندی و تحلیل شدند تا ابعاد مختلف نقش معلمان در توسعه مهارت‌های اجتماعی و ارتباطی دانش‌آموزان مشخص شود.

در نهایت با روش تحلیل توصیفی و مقایسه‌ای، نتایج مطالعات پیشین بررسی و نقاط اشتراک و تفاوت میان یافته‌ها استخراج گردید. این فرآیند امکان ارائه جمع‌بندی علمی درباره نقش معلمان در تقویت مهارت‌های اجتماعی و ارتباطی دانش‌آموزان و ارائه پیشنهادهایی برای بهبود فرآیندهای آموزشی و تربیتی را فراهم ساخت.

پیشینه تحقیق

باقلانی، کریمی شه‌ماروندی، ایرانپور و قره‌خانی (۱۴۰۱) در پژوهشی با عنوان «توسعه مهارت‌های ارتباطی و اجتماعی دانش‌آموزان» به بررسی عوامل مؤثر بر رشد مهارت‌های ارتباطی و اجتماعی در مدارس پرداختند. نتایج پژوهش نشان داد که تعامل مؤثر معلمان با دانش‌آموزان و استفاده از روش‌های مشارکتی در کلاس درس نقش مهمی در توسعه مهارت‌های اجتماعی آنان دارد.

باقرپور (۱۴۰۱) در پژوهش «بررسی مهم‌ترین مهارت‌های ارتباطی معلمان و تأثیرگذاری آن‌ها بر روند پیشرفت تحصیلی در دانش‌آموزان مختلف» دریافت که مهارت‌های ارتباطی معلمان از جمله گوش دادن فعال، همدلی و بازخورد مناسب تأثیر مستقیمی بر پیشرفت تحصیلی و انگیزش دانش‌آموزان دارد.

ابراهیم‌پور، کریمی افشار و پورامیرقلی (۱۴۰۱) در پژوهش «بررسی تأثیر مهارت‌های ارتباطی در افزایش سلامت دانش‌آموزان» نشان دادند که آموزش مهارت‌های ارتباطی موجب بهبود سلامت روان، کاهش اضطراب و افزایش رضایت از زندگی در دانش‌آموزان می‌شود.

عزیزی، اسدی اقدم، تیموری و صمدی (۱۴۰۰) در پژوهش «اثربخشی آموزش مهارت‌های ارتباطی بر ادراک شایستگی و شادکامی دانش‌آموزان مقطع ابتدایی» به این نتیجه رسیدند که آموزش مهارت‌های ارتباطی تأثیر معناداری بر افزایش احساس شایستگی و شادکامی دانش‌آموزان دارد.

زارع ریک، بلندی جوکندان، یاقوتی هره دشت و حسینی میانکوه (۱۴۰۰) در مطالعه‌ای با عنوان «تأثیر مهارت‌های ارتباطی بر خودکارآمدی دانش‌آموزان» دریافتند که بین سطح مهارت‌های ارتباطی و میزان خودکارآمدی دانش‌آموزان رابطه مثبت و معناداری وجود دارد.

سلطانی محمدی (۱۴۰۱) در پژوهش «اهمیت ارتباط مؤثر میان مهارت‌های ارتباطی معلمان ابتدایی با پیشرفت تحصیلی و افزایش انگیزه دانش‌آموزان» نشان داد که معلمان دارای مهارت ارتباطی بالا می‌توانند انگیزه و عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان را به طور چشمگیری افزایش دهند.

رستمی، پورابراهیمی آرانی و مهدی‌فر (۱۴۰۱) در پژوهش «کارآمدترین شیوه‌های مدیریت کلاس و مهارت‌های ارتباطی خوب با دانش‌آموز» بیان کردند که استفاده از مهارت‌های ارتباطی مناسب موجب بهبود نظم کلاس، افزایش مشارکت دانش‌آموزان و ارتقای کیفیت یادگیری می‌شود.

رهبرپور کومله، خلیلی، شاهرودی و گلستانی (۱۴۰۱) در پژوهش «اثربخشی توسعه مهارت‌های ارتباطی در معلمان بر بهبود کیفیت آموزش و یادگیری دانش‌آموزان» به این نتیجه رسیدند که آموزش مهارت‌های ارتباطی به معلمان موجب افزایش کیفیت تدریس و یادگیری دانش‌آموزان می‌شود.

مرتضوی، دیانی، دهمرده، فتحی و مختاری (۱۴۰۰) در پژوهش «اثربخشی آموزش مهارت‌های ارتباطی بر کیفیت رابطه معلم - دانش‌آموز در مدارس ابتدایی» نشان دادند که آموزش این مهارت‌ها موجب بهبود روابط عاطفی و آموزشی میان معلمان و دانش‌آموزان می‌شود.

نجاری، شفیعی و شهریاری (۱۴۰۰) در پژوهش «اثرات ارتقای مهارت‌های ارتباطی در آموزش و پرورش» بیان کردند که تقویت مهارت‌های ارتباطی در محیط آموزشی موجب بهبود عملکرد سازمانی مدارس و افزایش رضایت دانش‌آموزان می‌شود.

نامداری قرغانی، زینلی و پورقهرمانی (۱۴۰۰) در پژوهش «تأثیر مهارت‌های ارتباطی معلمان بر دانش‌آموزان» دریافتند که کیفیت تعاملات معلم با دانش‌آموزان تأثیر مستقیمی بر پیشرفت تحصیلی، عزت نفس و سازگاری اجتماعی آنان دارد.

طیبی و حسین‌زاده (۱۴۰۱) در پژوهش «رابطه عملکرد خانواده و مهارت‌های ارتباطی دانش‌آموزان» به این نتیجه رسیدند که عملکرد مطلوب خانواده و تعامل مناسب والدین نقش مهمی در رشد مهارت‌های ارتباطی دانش‌آموزان دارد.

شکری شکراب، امیدی، قاسم‌زاده و محمودی (۱۴۰۱) در پژوهش «بررسی تأثیر مهارت‌های ارتباطی شورای مدرسه بر مشارکت اولیا در آموزش» نشان دادند که بهبود ارتباطات در محیط مدرسه موجب افزایش مشارکت والدین در فرآیندهای آموزشی می‌شود.

صالح‌آبادویی (۱۴۰۱) در پژوهش «نقش آموزش بر بهبود مهارت‌های ارتباطی کارکنان شهرداری دامغان» دریافت که آموزش هدفمند می‌تواند سطح مهارت‌های ارتباطی افراد را ارتقا دهد و این یافته قابلیت تعمیم به حوزه آموزش و پرورش را نیز دارد.

قربانی (۱۴۰۱) در پژوهش «تأثیر آموزش مهارت‌های ارتباطی بر رفتار اجتماعی دانش‌آموزان» نشان داد که آموزش مهارت‌های ارتباطی موجب بهبود رفتارهای اجتماعی، افزایش همکاری گروهی و کاهش تعارضات بین فردی در دانش‌آموزان می‌شود.

بررسی مجموعه پژوهش‌های انجام شده نشان می‌دهد که مهارت‌های ارتباطی و اجتماعی از مهم‌ترین عوامل موفقیت تحصیلی، سلامت روان، خودکارآمدی، شادکامی و سازگاری اجتماعی دانش‌آموزان هستند و معلمان به عنوان مهم‌ترین عامل آموزشی در مدرسه نقش اساسی در رشد و توسعه این مهارت‌ها ایفا می‌کنند.

یافته‌های تحقیق

نقش الگو بودن معلم در شکل‌گیری مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان

یافته‌های پژوهش حاضر نشان می‌دهد که یکی از مهم‌ترین نقش‌های معلمان در پرورش مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان، ایفای نقش الگویی و سرمشق رفتاری است. دانش‌آموزان در طول دوران تحصیل بخش قابل توجهی از زمان خود را در محیط مدرسه سپری می‌کنند و در این مدت رفتارها، نگرش‌ها و شیوه‌های ارتباطی معلمان را مشاهده کرده و از آن‌ها تأثیر می‌پذیرند. معلمی که در تعامل با دانش‌آموزان از احترام، همدلی، انصاف، مسئولیت‌پذیری و صداقت برخوردار باشد، به صورت غیرمستقیم این ارزش‌ها را به دانش‌آموزان منتقل

می‌کند. بررسی پژوهش‌های مختلف نشان می‌دهد که رفتار معلمان تأثیر عمیقی بر شکل‌گیری هنجارهای اجتماعی و الگوهای ارتباطی دانش‌آموزان دارد. نامداری قرغانی، زینلی و پورقهرمانی (۱۴۰۰) دریافتند که کیفیت تعاملات معلمان با دانش‌آموزان نقش تعیین‌کننده‌ای در رشد شخصیت اجتماعی آنان دارد. همچنین مرتضوی و همکاران (۱۴۰۰) نشان دادند که روابط مثبت میان معلم و دانش‌آموز موجب افزایش اعتماد متقابل، کاهش تعارضات و بهبود رفتارهای اجتماعی می‌شود. یافته‌های باقلانی و همکاران (۱۴۰۱) نیز حاکی از آن است که دانش‌آموزان بسیاری از مهارت‌های اجتماعی را از طریق مشاهده و تقلید رفتارهای معلمان فرا می‌گیرند. معلمانی که در برخورد با مشکلات و اختلافات از شیوه‌های منطقی و مسالمت‌آمیز استفاده می‌کنند، دانش‌آموزان را نیز به استفاده از همین روش‌ها ترغیب می‌نمایند. افزون بر این، معلمان با رعایت اصول اخلاقی و احترام به تفاوت‌های فردی می‌توانند فرهنگ پذیرش و همزیستی را در کلاس درس تقویت کنند. پژوهش‌ها نشان داده‌اند که دانش‌آموزان در کلاس‌هایی که معلمان از مهارت‌های ارتباطی مطلوب برخوردارند، مشارکت بیشتری در فعالیت‌های گروهی داشته و روابط اجتماعی سالم‌تری را تجربه می‌کنند. بنابراین معلم نه تنها انتقال‌دهنده دانش بلکه الگوی رفتاری مؤثری است که می‌تواند زمینه رشد مهارت‌های اجتماعی، مسئولیت‌پذیری، همکاری و تعامل سازنده را در دانش‌آموزان فراهم آورد.

نقش مهارت‌های ارتباطی معلم در بهبود روابط آموزشی و اجتماعی دانش‌آموزان

یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که مهارت‌های ارتباطی معلمان یکی از مهم‌ترین عوامل مؤثر بر رشد مهارت‌های اجتماعی و ارتباطی دانش‌آموزان است. ارتباط مؤثر میان معلم و دانش‌آموز موجب ایجاد فضایی امن، صمیمی و حمایتگر در کلاس درس می‌شود و زمینه مشارکت فعال دانش‌آموزان را فراهم می‌کند. پژوهش باقرپور (۱۴۰۱) نشان داد که معلمان دارای مهارت‌های ارتباطی قوی تأثیر بیشتری بر پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان دارند. همچنین سلطانی محمدی (۱۴۰۱) دریافت که ارتباط مؤثر معلم با دانش‌آموزان موجب افزایش انگیزه تحصیلی، علاقه به یادگیری و مشارکت در فعالیت‌های آموزشی می‌شود. مهارت‌هایی نظیر گوش دادن فعال، ارائه بازخورد سازنده، استفاده از زبان مناسب، درک احساسات دانش‌آموزان و توانایی مدیریت تعارضات از جمله ویژگی‌هایی هستند که موجب ارتقای کیفیت ارتباطات آموزشی می‌شوند. نتایج پژوهش رهبرپور کومله

و همکاران (۱۴۰۱) نشان داد که توسعه مهارت‌های ارتباطی معلمان تأثیر مستقیمی بر بهبود فرآیند یاددهی - یادگیری دارد. همچنین ابراهیم‌پور و همکاران (۱۴۰۱) بیان کردند که ارتباطات مؤثر آموزشی موجب افزایش سلامت روان و کاهش اضطراب دانش‌آموزان می‌شود. دانش‌آموزانی که احساس می‌کنند معلم به آنان احترام می‌گذارد و به نظراتشان اهمیت می‌دهد، اعتماد به نفس بیشتری پیدا کرده و توانایی برقراری ارتباط با دیگران را بهتر فرا می‌گیرند. از سوی دیگر، ضعف مهارت‌های ارتباطی معلمان می‌تواند منجر به کاهش انگیزه، افزایش تنش‌های کلاسی و ضعف روابط اجتماعی دانش‌آموزان شود. یافته‌های پژوهش حاضر نشان می‌دهد که آموزش مهارت‌های ارتباطی به معلمان می‌تواند تأثیر قابل توجهی بر بهبود روابط انسانی در محیط مدرسه داشته باشد و زمینه پرورش دانش‌آموزانی توانمند در برقراری ارتباطات سازنده و مؤثر را فراهم کند.

نقش مدیریت کلاس در توسعه همکاری و مشارکت اجتماعی دانش‌آموزان

یکی دیگر از یافته‌های مهم پژوهش حاضر مربوط به نقش مدیریت کلاس درس در پرورش مهارت‌های اجتماعی و ارتباطی دانش‌آموزان است. مدیریت کلاس صرفاً به معنای ایجاد نظم و کنترل رفتار دانش‌آموزان نیست، بلکه شامل فراهم کردن شرایطی است که در آن دانش‌آموزان فرصت تعامل، همکاری، گفت‌وگو و یادگیری اجتماعی را به دست آورند. معلمان با استفاده از روش‌های تدریس مشارکتی، فعالیت‌های گروهی، بحث‌های کلاسی و پروژه‌های مشترک می‌توانند زمینه رشد مهارت‌های ارتباطی دانش‌آموزان را فراهم سازند. رستمی و همکاران (۱۴۰۱) نشان دادند که استفاده از شیوه‌های نوین مدیریت کلاس موجب افزایش تعاملات مثبت میان دانش‌آموزان و بهبود کیفیت یادگیری می‌شود. همچنین قربانی (۱۴۰۱) دریافت که آموزش مهارت‌های ارتباطی در محیط‌های مشارکتی موجب ارتقای رفتارهای اجتماعی دانش‌آموزان می‌گردد. یافته‌های پژوهش باقلانی و همکاران (۱۴۰۱) نیز بیانگر آن است که فعالیت‌های گروهی و مشارکتی فرصت مناسبی برای تمرین مهارت‌هایی مانند همکاری، مسئولیت‌پذیری، حل تعارض و احترام به نظرات دیگران فراهم می‌کند. معلمان با طراحی فعالیت‌های گروهی می‌توانند دانش‌آموزان را به تعامل سازنده با یکدیگر تشویق کنند و از این طریق مهارت‌های اجتماعی آنان را تقویت نمایند. همچنین ایجاد فرصت برای اظهار نظر، تصمیم‌گیری گروهی و پذیرش مسئولیت‌های مشترک باعث افزایش اعتماد به نفس و خودکارآمدی دانش‌آموزان می‌شود. پژوهش

زارع ریک و همکاران (۱۴۰۰) نیز نشان داد که رشد مهارت‌های ارتباطی و اجتماعی با افزایش خودکارآمدی دانش‌آموزان رابطه مستقیمی دارد. بنابراین مدیریت اثربخش کلاس درس می‌تواند نقش مهمی در ایجاد محیطی پویا، مشارکتی و یادگیرنده داشته باشد و زمینه رشد مهارت‌های اجتماعی و ارتباطی دانش‌آموزان را فراهم سازد.

تأثیر مهارت‌های اجتماعی و ارتباطی بر رشد تحصیلی و روانی دانش‌آموزان

یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که توسعه مهارت‌های اجتماعی و ارتباطی دانش‌آموزان نه تنها بر روابط اجتماعی آنان بلکه بر موفقیت تحصیلی، سلامت روان و رشد شخصیتی آنان نیز تأثیر چشمگیری دارد. بررسی مطالعات مختلف نشان می‌دهد که دانش‌آموزانی که از مهارت‌های ارتباطی مطلوب برخوردار هستند، روابط مثبت‌تری با همسالان و معلمان برقرار می‌کنند، مشارکت بیشتری در فعالیت‌های آموزشی دارند و در مواجهه با مشکلات از راهبردهای مؤثرتری استفاده می‌نمایند. پژوهش عزیزی و همکاران (۱۴۰۰) نشان داد که آموزش مهارت‌های ارتباطی موجب افزایش شادکامی و ادراک شایستگی دانش‌آموزان می‌شود. همچنین ابراهیم‌پور و همکاران (۱۴۰۱) دریافتند که این مهارت‌ها نقش مهمی در ارتقای سلامت روان و کاهش اضطراب دانش‌آموزان دارند. زارع ریک و همکاران (۱۴۰۰) نیز بیان کردند که مهارت‌های ارتباطی موجب افزایش خودکارآمدی و اعتماد به نفس دانش‌آموزان می‌شود. یافته‌های سلطانی محمدی (۱۴۰۱) و باقرپور (۱۴۰۱) نشان می‌دهد که ارتباط مؤثر میان معلم و دانش‌آموز با پیشرفت تحصیلی و افزایش انگیزه یادگیری رابطه مثبت دارد. از سوی دیگر، نجاری و همکاران (۱۴۰۰) تأکید کرده‌اند که ارتقای مهارت‌های ارتباطی در مدارس موجب بهبود کیفیت فرآیندهای آموزشی و تربیتی می‌شود. دانش‌آموزانی که توانایی برقراری ارتباط مناسب با دیگران را دارند، بهتر می‌توانند در فعالیت‌های گروهی مشارکت کنند، اختلافات را مدیریت نمایند و روابط اجتماعی پایدار ایجاد کنند. این توانایی‌ها در آینده نیز به موفقیت شغلی، اجتماعی و خانوادگی آنان کمک خواهد کرد. نتایج پژوهش حاضر نشان می‌دهد که توجه به آموزش مهارت‌های اجتماعی و ارتباطی باید به عنوان بخشی جدایی‌ناپذیر از برنامه‌های آموزشی مدارس مورد توجه قرار گیرد و معلمان به عنوان مهم‌ترین عامل اجرایی این فرآیند نقش کلیدی در تحقق این هدف بر عهده دارند.

نتیجه‌گیری

نقش معلم در پرورش مهارت‌های اجتماعی و ارتباطی دانش‌آموزان نقشی بنیادین و غیرقابل انکار است. نتایج پژوهش حاضر نشان داد که معلمان از طریق الگوسازی رفتاری، ایجاد ارتباطات مؤثر، مدیریت صحیح کلاس و فراهم کردن فرصت‌های مشارکت اجتماعی می‌توانند زمینه رشد مهارت‌های ارتباطی و اجتماعی دانش‌آموزان را فراهم سازند. یافته‌ها حاکی از آن است که برخورداری معلمان از مهارت‌های ارتباطی مطلوب نه تنها موجب بهبود روابط آموزشی و افزایش انگیزه تحصیلی می‌شود، بلکه سلامت روان، خودکارآمدی، شادکامی و سازگاری اجتماعی دانش‌آموزان را نیز ارتقا می‌دهد. همچنین مشخص شد که محیط‌های آموزشی مبتنی بر تعامل، همکاری و احترام متقابل نقش مهمی در توسعه مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان دارند. با توجه به اهمیت روزافزون مهارت‌های ارتباطی در زندگی فردی و اجتماعی، ضروری است نظام آموزشی بیش از گذشته به آموزش و توانمندسازی معلمان در این حوزه توجه کند. در مجموع می‌توان نتیجه گرفت که معلم علاوه بر نقش آموزشی، مسئولیت مهمی در تربیت اجتماعی دانش‌آموزان بر عهده دارد و کیفیت عملکرد وی می‌تواند تأثیر ماندگاری بر رشد همه‌جانبه دانش‌آموزان و آمادگی آنان برای زندگی در جامعه داشته باشد.

پیشنهادهای کاربردی

۱. برگزاری دوره‌های آموزشی مهارت‌های ارتباطی برای معلمان مدارس.
۲. گنجاندن آموزش مهارت‌های اجتماعی و ارتباطی در برنامه درسی مدارس.
۳. استفاده از روش‌های تدریس مشارکتی و فعالیت‌های گروهی در کلاس درس.
۴. تقویت مهارت گوش دادن فعال و همدلی در میان معلمان.
۵. فراهم کردن فرصت‌های بیشتر برای تعامل دانش‌آموزان در محیط مدرسه.
۶. برگزاری کارگاه‌های آموزشی مهارت‌های زندگی برای دانش‌آموزان.
۷. افزایش همکاری میان خانواده و مدرسه در تقویت مهارت‌های ارتباطی دانش‌آموزان.
۸. استفاده از مشاوران آموزشی برای ارتقای روابط معلم و دانش‌آموز.
۹. ارزیابی مستمر مهارت‌های ارتباطی معلمان و ارائه بازخورد تخصصی.

۱۰. توجه به مهارت‌های ارتباطی در فرآیند جذب و استخدام معلمان.

منابع

۱. باقلانی، زهرا، کریمی شهماروندی، علی، ایرانپور، اعظم و قره‌خانی، فاطمه. (۱۴۰۱). توسعه مهارت‌های ارتباطی و اجتماعی دانش‌آموزان. دومین کنفرانس بین‌المللی ایده‌های نوین در فقه، حقوق و روانشناسی، تهران.
۲. باقرپور، نسرين. (۱۴۰۱). بررسی مهم‌ترین مهارت‌های ارتباطی معلمان و تأثیرگذاری آن‌ها بر روند پیشرفت تحصیلی در دانش‌آموزان مختلف. پنجمین همایش بین‌المللی روانشناسی، علوم تربیتی و مطالعات اجتماعی، همدان.
۳. ابراهیم‌پور، مهدیه، کریمی افشار، فیروزه و پورامیرقلی، سمیه. (۱۴۰۱). بررسی تأثیر مهارت‌های ارتباطی در افزایش سلامت دانش‌آموزان. پنجمین همایش بین‌المللی روانشناسی، علوم تربیتی و مطالعات اجتماعی، همدان.
۴. عزیزی، زهرا، اسدی اقدم، لیلا، تیموری، نسترن و صمدی، مبینا. (۱۴۰۰). اثربخشی آموزش مهارت‌های ارتباطی بر ادراک شایستگی و شادکامی دانش‌آموزان مقطع ابتدایی. هشتمین کنفرانس بین‌المللی پژوهش‌های مدیریت و علوم انسانی در ایران، تهران.
۵. زارع ریک، بهزاد، بلندی جوکندان، فاضل، یاقوتی هره دشت، بهمن و حسینی میانکوه، افشین. (۱۴۰۰). تأثیر مهارت‌های ارتباطی بر خودکارآمدی دانش‌آموزان. مجله مطالعات روانشناسی و علوم تربیتی، ۴(۲۱).
۶. سلطانی محمدی، عالییه. (۱۴۰۱). اهمیت ارتباط مؤثر میان مهارت‌های ارتباطی معلمان ابتدایی با پیشرفت تحصیلی و افزایش انگیزه دانش‌آموزان. پنجمین همایش بین‌المللی روانشناسی، علوم تربیتی و مطالعات اجتماعی، همدان.

۷. رستمی، سعید، پورابراهیمی آرانی، معصومه و مهدی‌فر، معصومه. (۱۴۰۱). کارآمدترین شیوه‌های مدیریت کلاس و مهارت‌های ارتباطی خوب با دانش‌آموز. پنجمین همایش بین‌المللی روانشناسی، علوم تربیتی و مطالعات اجتماعی، همدان.
۸. رهبرپور کومله، زینب، خلیلی، بتول، شاهوردی، سجاد و گلستانی، سیمین. (۱۴۰۱). اثربخشی توسعه مهارت‌های ارتباطی در معلمان بر بهبود کیفیت آموزش و یادگیری دانش‌آموزان. نهمین کنفرانس ملی پژوهش‌های نوین در تعلیم و تربیت، روانشناسی، فقه و حقوق و علوم اجتماعی، شیروان.
۹. مرتضوی، فرزانه، دیانی، نسرین، دهمرده، زهرا، فتحی، ته‌مینه و مختاری، مریم. (۱۴۰۰). اثربخشی آموزش مهارت‌های ارتباطی بر کیفیت رابطه معلم - دانش‌آموز در مدارس ابتدایی. اولین کنفرانس بین‌المللی ایده‌های نوین در فقه، حقوق و روانشناسی، تهران.
۱۰. نجاری، سحر، شفیع، فریبا و شهریاری، کنیز رضا. (۱۴۰۰). اثرات ارتقای مهارت‌های ارتباطی در آموزش و پرورش. دوازدهمین کنفرانس ملی روانشناسی، علوم تربیتی و اجتماعی، بابل.
۱۱. نامداری قرغانی، نسرین، زینلی، حسین و پورقهرمانی، آذر. (۱۴۰۰). تأثیر مهارت‌های ارتباطی معلمان بر دانش‌آموزان. مجله مطالعات روانشناسی و علوم تربیتی، ۵(۵۱).
۱۲. طیبی، مهدی و حسین‌زاده، زهره. (۱۴۰۱). رابطه عملکرد خانواده و مهارت‌های ارتباطی دانش‌آموزان. هفتمین کنفرانس ملی نوآوری و تحقیق در مدیریت، روانشناسی و آموزش و پرورش، تهران.
۱۳. شکری شکراب، ساسان، امیدی، سیما، قاسم‌زاده، شجاعت و محمودی، رفیقه. (۱۴۰۱). بررسی تأثیر مهارت‌های ارتباطی شورای مدرسه بر مشارکت اولیا در آموزش. نشریه مطالعات رهبری فرهنگی، ۴(۳).
۱۴. صالح‌آبادویی، علی. (۱۴۰۱). نقش آموزش بر بهبود مهارت‌های ارتباطی کارکنان شهرداری دامغان. دومین همایش ملی رقابت‌پذیری و آینده تحولات شهری، تهران.

۱۵. قربانی، علی. (۱۴۰۱). تأثیر آموزش مهارت‌های ارتباطی بر رفتار اجتماعی دانش‌آموزان. دومین کنفرانس ملی مطالعات کاربردی در فرایندهای تعلیم و تربیت، بندرعباس.

مجله پیشروان علوم تربیتی و آموزشی